

Po koruně a relikviáři - kříž

Název emise: Závašův kříž – Vyšší Brod

Den vydání: 29. 5. 2013

Platnost: ode dne vydání ve styku tuzemským i mezinárodním až do odvolání

Hodnota: 26 Kč – č. 765 (ČP)

Výtvarný návrh a rytina: Miloš Ondráček

Rozměr známkového obrazu: 23 x 64 mm

Druh tisku: OTp v barvách žlutá, okrová, červená, modrá a černá; vytiskla PTC Praha

Tisková forma: 5; **Náklad:** 175 000

FDC: OTp v barvě černohnědé; tisk PTC

Srovnávat vzácnost památek je vždycky ošidné, a sestavovat jejich žebříček nutně subjektivní. Přesto se odborníci shodují, že mezi nejvzácnější středověké zlatnické (a stříbrnické) památky u nás bezesporu patří Svatováclavská koruna a relikviář sv. Maura, které už byly námětem v naší známkové tvorbě. Nyní k nim tedy přibyl i dvouramenný byzantský Závašův kříž, doplňující tuto vedoucí trojici a údajně patřící dokonce mezi desítku nejceněnějších relikviářů světa. Tohoto významu mu dodává vložený dvacetimetrový kousek cedrového dřeva, který má pocházet z kříže, na němž zemřel Ježíš. Přestože prameny uvádějí, že průzkum potvrdil jeho dvou tisícileté stáří, obrázek samotné relikvie se mi na internetu nalézt nepodařilo, takže si ji nemůžeme ukázat. V každém případě dřevo, získané prý z kaple byzantských císařů, kde byly části kříže uchovávané, bylo na přelomu první a druhé čtvrtiny třináctého století důvodem vzniku relikviáře ve tvaru kříže. Kde k tomu došlo, nevíme, přepokládá se však, že kříž byl zhotoven v Uhersku jako součást pokladu tamních králů. S ním ho měla roku 1270 přivést do Čech Anna, dcera uherského krále Bély IV. Ta po jeho smrti kvůli neurovnaným politickým poměrům uprchla do Prahy ke své dceři Kunhutě, manželce Přemysla Otakara II. Jiná pověst praví, že kříž měl získat mocný Vítkovec Závís z Falkenštejna při své svatbě se sestrou Ladislava IV. Uherského. Jak to bylo doopravdy, se můžeme jen dohadovat. V každém případě pozdější dramatické události a hlavně sám zažitý název nasvědčují, že Závís měl kříž v držení a věnoval ho vyšebrodskému klášteru (ten byl rodovým klášterem jeho rodiny), který pak po postupné dárčové smrti povolil pochovat jeho tělo ve své kapitulní síni, vedle svých starých opatů. Dnes už dávno setřelý náhrobní nápis prý četl ještě Bohuslav Balbín. Pro úplnost uveďme i třetí tradovanou verzi, a sice že kříž věnoval klášteru Jindřich III. z Rožmberka, a to o více než sto let později, roku 1412.

I když se o kříži píše jako o zlatém, ve skutečnosti je stříbrný a pozlacený. To samo o sobě jeho hodnotu nijak nesnižuje, byl to tehdy obvyklý způsob, a navíc cena stříbra a zlata se ve středověku nelišila tolik, jako dnes (odhaduje se poměr 1 : 12, zatímco dnes je 5x větší, zhruba 1 : 63); příčinou poklesu byl objev bohatých

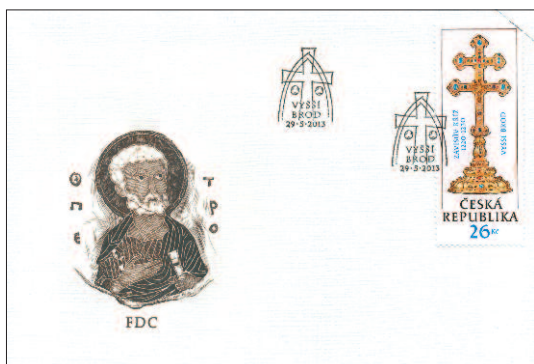
ložisek stříbra v Jižní Americe v 16. století. Současný kříž, jak ho vidíme na známce, není zdaleka v původní podobě, v průběhu staletí na něm došlo k řadě změn, z nichž ty nejstarší nejsou ani doloženy (možná byl opravován po poškození v průběhu dávného požáru, což nasvědčují barevné změny na některých součástech, které mohly být způsobeny ožehnutím). Ví se pouze, že se vyvíjelo jeho zdobení, a to oběma směry – bylo obohacováno i ochuzováno. Rozhodně pozdějšího původu byla zlatá soška Ježíše, opět sejmutá počátkem 19. století, kdy ji klášter musel odevzdat státní mincovně pro výrobu mincí. Spolu s ní kříž přišel i o svůj podstavec; ten byl nahrazen až o několik desítek let později, a to ve výrazně mohutnějším provedení. Dodatečně byla přidána i současná soška Krista.

Nyní je tedy relikviář 70 centimetrů vysoký a 28 široký. Čtyři ramena kříže jsou zakončena francouzskou lilií. Kříž je ozdoben velkými perlami, drahokamy a starobylými emailovými medailony kryjícími jednotlivé relikvie. Medailony z desátého až třináctého století zpodobňují světce, jejichž jména jsou na nich řecky uvedena. Nově připojený neorokokový stříbrný a pozlacený podstavec je rovněž ozdoben drahokamy a vltavskými perlami.

Kříž byl považován za klenot mimořádné hodnoty už v době svého vzniku – už kvůli vložené relikvii a bohatosti výzdoby, a jeho význam v průběhu staletí ještě vzrůstal. Kroniky uvádějí, že „Závašův kříž býval nošen v čele procesí na žerdi ve Vyšším Brodě i v Krumlově, neboť obsahoval dřevo pravého Kristova kříže“. Za mnichovské krize v roce 1938 byl kříž, spolu s dalšími cennostmi – díly Mistra vyšebrodského oltáře a Vyšebrodskou madonou - z bezpečnostních důvodů převezen do Prahy, kde byl uložen v chrámu sv. Víta na Hradčanech. Odtud jej nacisté koncem války uloupili a ukryli v salcburských solných dolech, kde relikviář našli Američané, kteří jej předali zpět do Československa.

Po zestátnění majetku kláštera v roce 1949 byl kříž přemístěn do chrámového pokladu katedrály svatého Víta na Pražském hradě a zde byl i restaurován. V sedmdesátých letech si jej veřejnost mohla prohlédnout na výstavě korunovačních klenotů. Po roce 1989 a obnovení činnosti cisterciáků v klášteře byl vrácen do Vyššího Brodu (1994), kde byl uschován v trezoru. Nyní zde bude v Rožmberské oratoři vystaven při příležitosti probíhající Zemské výstavy Jižní Čechy – Horní Rakousko, a vlastně i tak trochu – byť opožděně – jako připomínka 750. výročí založení kláštera (to bylo slaveno v roce 2009).

Neobvyklý úzký a vysoký formát nové známky dobře vyhovuje proporcím zobrazeného kříže, a tvůrce grafické úpravy emise a její rytec Miloš Ondráček

vyváženě rozvrhl nápisy a označení, které jej obklopují. Kresebná výzdoba obálky dne vydání, zobrazující jeden z medailonů kříže, svým tvarem i velikostí dobře vyvažuje subtilní proporce známky. Snad jen příležitostné razítko s jednoduchou linií kříže a gotické klenby mohlo být o něco větší, ale to je věc názoru a rozhodně to nijak nesnižuje příznivý dojem, který FDC i celá emise vyvolává.

Známka je distribuována v malých přepážkových listech o pěti polích řazených vedle sebe, působících slavnostním dojmem aršíku. Možná toho šlo využít a horní a dolní okraj listu doplnit o vhodné nápisy, například „1. zemská výstava Jižní Čechy – Horní Rakousko“ a „Závišův kříž – národní kulturní památka“, a malými znaky Vítkovců a Rožmberků, s nimiž je historie kříže úzce spjata. Nakonec to ani nemusel být aršík, o jehož definici se po generace mezi filatelisty vedou spory, ale „upravený tiskový list“, jak tyto aršíky-nearšíky už tradičně nazývá vydavatel našich známek (aby nezatěžovaly abonenty novinkové služby).

Slavnostní ráz emise pak podtrhuje novinka, o níž jsme podrobně informovali v březnovém čísle: První grafický list České pošty. Tehdy jsme o něm pouze psali, dnes jej už máme k dispozici a můžeme si ho ukázat. Rovnou říkám, že dojem z něj překonal všechna očekávání. Jde o nádherně provedený soubor dvou grafických listů vložených v tmavé modrých sametových deskách a připojené osmistránkově, barevně tištěné skládačky na křídovaném papíru, popisující jednak slavný relikviář a jeho historii, a jednak vznik poštovní známky, na níž je zobrazen. Přes historický význam kříže a ojedinělost jeho prezentace udržela Česká pošta svůj nový grafický list v sympatickém uměřeném formátu A5, a jeho podobu nenechala sklouznout k bombastičnosti, ale zvolila prostotu, v níž dominuje bílá, dávající nenásilně vyniknout černé rytově rozkresbě i otiskům všech pěti rytin pro jednotlivé barvy a jejich soutisku. Doplnující nápisy a číslování jsou drobné, vlastnoruční podpisy rytce a převora byly provedeny tužkou, červený otisk klášterní pečeti je jednoduchý a celku dodává historizující nádech. Prostě, jedním slovem: Nádherné!

